

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Попович Вікторія Іванівна – здобувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, завідувач відділення загальноосвітньої підготовки Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Мукачівський аграрний

коледж», викладач української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії.

Наукові інтереси: формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців туристичної діяльності засобами інтерактивних методів навчання.

УДК 654. 87. 321

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІСТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ І. Є. ТАММА

Євгеній ПРОЦЕНКО, Микола САДОВИЙ (Кіровоград)

Постановка проблеми. Для успішного навчання і виховання потрібно створити вільну, творчу атмосферу, що сприятиме самовираженню, самостійності і відповідальності, що не обмежує вільний вибір, поважає прагнення особистості до самореалізації, власного мислення і творчості. Такий підхід вчить не боятись нестандартних ситуацій. Саме за таких умов здійснюється право особистості на самовираження. Задача гуманістичного навчання і виховання – допомога молоді ставати вільними, незалежними і відповідальними в своєму особистому виборі, в тому, що стосується основних життєвих принципів. Такий гуманістичний підхід сприяє формуванню самоповаги, самодисципліни, незалежності, креативності, готовності до самостійного життя. Пошук шляхів гуманізації навчально-виховного процесу в сучасній школі актуалізує необхідність спрямованості педагогічної науки і практики на самоцінність людської особистості, внутрішні ресурси учнів, їхній саморозвиток. Але якими б не були умови для якісного і перспективного оновлення змісту освіти, основа полягатиме в зміні парадигми педагогічної свідомості: якщо свідомість учителя прийме категорію духовності як визначальну, то поступово станеться переорієнтація на нові цінності освіти, цінності гуманної педагогіки. Гуманне педагогічне мислення, як вічний пошук істини і як стрижень усякого вищого педагогічного досягнення, таїть у собі можливість для постійного оновлення життя, багатогранної творчої діяльності вчителя і учнів. Таке мислення народжує нові педагогічні системи залежно від конкретних історичних, соціальних, економічних умов. Гуманне педагогічне мислення не є новим у сучасній педагогічній науці та практиці. Його існування залежить від рівня розвитку суспільства, від якості культури вчителя, розвитку його як особистості. В контексті цієї важливої задачі виникає необхідність аналізу надбань тих учених-педагогів, які працювали на засадах гуманної педагогіки. Гуманістичні ідеї пронизують усю теорію і практику відомих учених-педагогів – В. Сухомлинського,

А. Макаренка, І. Ткаченка. Результативність їхньої діяльності свідчить про універсальність найголовніших ідей, покладених в основу авторських систем, а саме: у процесі навчання та виховання велике значення має спілкування між самими учнями та між учнями та педагогом; навчання і виховання має ґрунтуватися на принципах дієвого підходу; в основі діяльності має бути праця, що поєднується з іншими навчально-виховними задачами. Звернення до серця і розуму дитини, а не намагання повчати, вказувати їй, розпоряджатися нею, є найкращим психологічно довершеним інструментом, котрий завжди спрацьовує, викликає відгук у душі, бажання стати кращим. Таким чином відбувається не лише вплив учителя на вихованця, а й поєднання їхніх прагнень, зусиль у спільну дію, виникає об'єднуючий мотив, який забезпечує гуманні стосунки, суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію.

Гуманізм педагогічної системи В. Сухомлинського ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на свободу і гідність як неповторної індивідуальності. На думку Сухомлинського, людина – це відносно автономна конкретна особа, що має право власного вибору на основі власної совісті? [1]. В ході вивчення наукової, педагогічної та громадської діяльності І. Є. Тамма ми помітили багато спільного з думками і поглядами відомих педагогів, що стосується гуманістичного підходу у навчально-педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення наукової, педагогічної спадщини І. Є. Тамма займалися В. Л. Гінзбург, С. О. Альтшулер та ін. [5] На сучасному етапі велику науково-пошукову роботу з дослідження наукової, громадської діяльності І. Є. Тамма проводять викладачі КДПУ ім. В. Винниченка: Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності; професор кафедри фізики та методики її викладання, Трифонова О. М. – кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізики та методики її викладання [3]. При цьому проблема дослідження особливостей гуманістичних поглядів у науково-педагогічній спадщині І. Є. Тамма залишається відкритою.

Мета статті полягає у дослідженні та здійсненні аналізу окремих епізодів науково-педагогічної діяльності І. Є. Тамма у спілкуванні зі своїми учнями – студентами, у якій яскраво простежується особливість гуманістичного світогляду вченого-педагога.

Виклад основного матеріалу. Проблема гуманізму є актуальною завжди, особливо коли йде мова про науковців та педагогів. Гуманістичні ідеї у сучасному розумінні – це запорака успіху у спілкуванні між людьми у різних сферах діяльності. Гуманістичні ідеї тільки тоді будуть приносити плоди та стануть нормою життя, коли кожна людина збагне, що без нього людство просто втратить обличчя «людяності». Гуманізм у повсякденному житті – це доброзичливість, ввічливість, людяність, повага до людини, співчуття чужому горю, взаємодопомога, дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Якщо кожна людина буде керуватись цими принципами, то обов'язково зможе досягти злагоди в суспільстві та злагоди із самим собою. Такі передумови створюють підґрунтя для наукової та педагогічної діяльності. Як саме розкриваються дані принципи у науковій та педагогічній діяльності І. Є. Тамма, спробуємо показати на окремих прикладах із його життя.

І. Є. Тамм, вихований в інтелігентній родині, завжди вирізнявся високою порядністю, чемністю, глибоким гуманізмом, який залишався стрижнем його життєвої позиції і яскраво виявився у різних сферах діяльності, а особливо – у педагогічній.

Спілкування зі студентами завжди приносило І. Є. Тамму неабияке задоволення. Нерідко Ігор Євгенович ставав гостем у студентському гуртожитку, де знаходив місце для лекції, бесіди, диспуту. Радо відгукувався на запрошення своїх учнів повечеряти з ними «студентською» їжею – смаженою картоплею та оладками. Саме у тісному дружньому колі однодумців – учителя й учнів – можна було чути сміх, забавні історії з альпіністського життя у виконанні Ігоря Євгеновича. Учні І. Є. Тамма переповнювали велика радість і велике щастя, адже їхній учитель спілкувався з ними не лише в університетській аудиторії чи лабораторії, а й поза межами альма-матер, залишаючись при цьому і вчителем, і наставником, і другом. Простий, щирий і відвертий у спілкуванні – саме таким був Ігор Євгенович Тамм – лауреат Нобелівської премії з фізики [4].

Гуманізм виступає проти нав'язування людині того чи іншого світогляду, тієї чи іншої

думки, адже кожен повинен визначити свій шлях. При цьому не можна маніпулювати чи примушувати виконувати ті чи інші вимоги.

Студенти дуже поважали свого викладача. Вони завжди могли розраховувати на його підтримку, допомогу, на його чесність і відвертість. Так одного разу, коли утворилася вакансія декана на факультеті фізики, учні радо запропонували Ігорю Євгеновичу очолити їхній факультет. І. Є. Тамм із приємністю зустрів пропозицію своїх учнів, але так само чесно і відверто відповів, що не зможе її прийняти. Після хвилини роздумів Ігор Євгенович сказав, що «деканом я к вам, ребята, не поїду. Не хочу... Я иногда люблю поспать подальше, иногда мне надо работать дома...не хочу себя связывать обязательствами, которые мне не под силу...» [4, с. 57] Ось такий він: чесний, відвертий, прямолінійний. Завжди говорить правду в вічі. Студенти не образилися на відмову, а, навпаки, з розумінням поставилися до сказаного.

Гуманізм – це турбота про людину. Відповідно до принципів гуманізму, будь-яка людина володіє правом на щастя і свободу. У педагогічній сфері – це твердження про те, що кожна людина, – це ядро, якому просто потрібно допомогти розвинути.

Ігор Євгенович завжди був уважний до тих людей, які потребували його допомоги і підтримки. Так В. Г. Кадишевський згадує, що після свого виступу, що мав закінчитися близько 23 години, Ігор Євгенович повинен був їхати на таксі, що чекало його на площі перед Московським Державним університетом. У цей момент хтось із молоді гукнув Ігоря Євгеновича, щоб поговорити з ним «по науці». Не дивлячись на пізній час, Ігор Євгенович не залишив поза увагою прохання, а, навпаки, – радо відгукнувся на нього, запросив до себе у машину співрозмовника. У таксі говорили «про науку» – вчитель і учень – викладач і студент. Саме ця «нічна» розмова у таксі і визначила у подальшому напрямок наукової діяльності В. Г. Кадишевського.

Гуманістична педагогіка виходить з того факту, що знання створюються людьми різних переконань. Гуманізм сприяє розвитку демократичного мислення. Завдання педагога – максимально об'єктивна подача матеріалу, надання можливості учневі права самому зробити відповідний висновок. Педагог тільки допомагає усвідомити, а не вкладає у розум учня знання примусовим шляхом.

Цікавою є думка І. Є. Тамма щодо підбору аспірантів. За словами Ігоря Євгеновича, йому в аспірантурі не потрібні були ті студенти, хто в університеті навчався виключно на п'ятірки, тому що вони «індифферентно относятся ко всем предметам...» [4, с. 6]. Якщо студент має п'ятірки

з усіх предметів, з однаковою байдужістю ставиться до своїх оцінок, то це не його студент. Ігор Євгенович велів би працювати з тими, у кого з його предмета п'ятірки, а решта – «тройки».

Характерною рисою гуманізму є повага у ставленні до людини, незалежно від віку та статі. За словами С. О. Альтшулера, Ігор Євгенович завжди звертався до співрозмовника на ім'я та по-батькові. Ніколи не опікував дрібницею. Завжди заохочував ініціативу та самостійність [5, с. 21-26]

Бути максимально коректним – найважливіше завдання педагога, особливо прибічника гуманістичної педагогіки, оскільки кожна особистість має право на повагу по відношенню до себе, має право, у порівнянні з іншими, на особисту повагу і цінність.

Такі чесноти загально визначені. Вони стосуються як відносин з іншими людьми, так і відношення до самого себе. Саме вони характеризують людину, здатну нести відповідальність за наслідки свого вибору.

Ігор Євгенович Тамм завжди був вимогливим і доброзичливим одночасно. Він надавав своїм учням слухні і цінні поради, тим самим вселяючи віру молодих вчених у свої сили, сам при цьому залишався осторонь і лише мудро керував процесом, направляючи його в правильне русло.

Гуманістична педагогіка – це педагогіка високої самосвідомості. Вона вчить мистецтву мислення, повазі до розуму. Така педагогіка прагне допомогти у формуванні гуманістичних цінностей – мужності, турботи, поваги до прав і свобод самовизначення особистості. Такий гуманістичний підхід бере на себе відповідальність запропонувати загальнолюдську основу формування особистості; науково орієнтований, філософський, моральний погляд на розвиток суспільства в цілому.

Висновки. Здійснений аналіз окремих епізодів науково-педагогічної діяльності характеризує гуманістичні принципи світогляду І. Є. Тамма, які яскраво розкриваються у його спілкуванні з учнями-студентами, майбутніми науковцями. Це дає можливість окреслити спосіб практичної систематизації властивостей поняття гуманізм, гуманістична культура особистості, що

сприяє виробленню методики формування таких якостей як прагнення до знань, наполегливість, правдивість, принциповість, турбота про людей, комунікабельність, самостійність мислення, вміння поважати в людині особистість, уміння вселяти людям віру у власні сили та можливості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з наступним вивченням гуманістичних принципів науково-педагогічної спадщини Нобелівського лауреата, які залишаються актуальними для сучасної педагогічної науки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. Вибрані твори у п'яти томах. – Т. 2. – К., 1976.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
3. Киржниц Д. А. Вехи научного творчества / Д. А. Киржниц // Природа. Спеціальний випуск к 100 летию Игоря Евгеньевича Тамма. – № 7 (959), июль 1995. – 194 с.
4. Садовий М. І. Місія І. Є. Тамма: [навч.-метод. посібн.] / М. І. Садовий, О. М. Трифонова. – Кіровоград: Сабоніт, 2011. – 134 с.
5. Воспоминания о Тамме / [Фейнберг Е. Л., Гинзбург В. Л., Дремин И. М., Марков М. А. и др.]; под ред. Е. Л. Фейнберг. – [3 – е изд.] – Москва: Издат, 1995. – 433 с.

BIBLOGRAFIYA

1. Sukhomlyns'kyy V. Vybrani tvory u p'yaty tomakh. – T. 2. – K., 1976.
2. Zyazyun I. A. Pedagogika dobra: idealy i realiyi / I. A. Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s.
3. Kyrzhnyts D. A. Vekhy nauchnoho tvorchestva / D. A. Kyrzhnyts // Pryroda. Spetsyal'nyy vupusk k 100 letyuu Yhorya Evhen'evycha Tamma. – # 7 (959), yul' 1995. – 194 s.
4. Sadovyy M. I. Misiya I. Ye. Tamma: [navch.-metod. posibn.] / M. I. Sadovyy, O. M. Tryfonova. – Kirovohrad: Sabonit, 2011. – 134 s.
5. Vospomynanyya o Tamme / [Feynberh E. L., Hynzburh V. L., Dremyn Y. M., Markov M. A. y dr.]; pod red. E. L. Feynberh. – [3 – e yzd.] – Moskva: Yzdat, 1995. – 433 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Проценко Євгеній Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, викладач КВНЗ «Олександрійський педагогічний коледж імені В.О. Сухомлинського».

Наукові інтереси: дослідження педагогічних поглядів у творчій спадщині Ігоря Євгеновича Тамма.

Садовий Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: історія педагогіки.

УДК 37 (09) (477)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИВАТНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ

Людмила РУСАКОВА (Канів)

Постановка проблеми. В українській педагогіці на сучасному етапі, все більший інтерес викликає процес становлення та розвитку

художньо-мистецької освіти в Україні другої половини ХІХ – початок ХХ століть. Нові моделі